

Egy meg nem valósult terv 1992-ből a szakképző iskolák történelemtanításának megújítására

A Világbanki projekt közismereti program¹

A FEJLESZTÉS CÉLJA

Nagy kérdés, hogy a magyar iskolarendszer hány éven belül lesz képes az új követelményeknek és lehetőségeknek megfelelő tudású fiatalokat az útjukra bocsátani. Természetesen az új pedagógiai programoknak már ezt a célt kell szolgálniuk. A most elinduló fejlesztési munkák azonban nem fogják tudni egy csapásra megoldani a felgyülemlett problémákat. Hiba lenne ezért egyszeri nagy reformtól várnunk a végső és tökéletes megoldást. Ehelyett minden lehetséges alkalmat fel kell használnunk arra, hogy egy-egy részprobléma sikeres megoldásával közelítsünk egy ideálisabb állapot felé.

A Világbanki projekt közismereti programjainak kifejlesztése is akkor lesz eredményes, ha sikerül precízen meghatározni azokat a feladatokat és problémákat, amelyek megoldására az itt közreműködők vállalkoznak majd.

A történelmi témacsoport vezetőjeként az alábbi feladatokat fogalmaztam meg a fejlesztések elindításakor:

¹ „A fejlesztés a hagyományos szakközépiskolai képzés teljes tartalmi és szerkezeti átalakítását jelentette. A világbanki pályázatot 1991-ben hirdették meg, és a program bevezetése az 1993/94-es tanévben indult el. ... A világbanki fejlesztés egyik alapvető célja az volt, hogy megváltoztassa a szakközépiskolai képzés szerkezetét, megszüntesse a korábban párhuzamosan folyó közismereti és szakmai képzést, s helyette a főképpen közismereti képzésre koncentráló szakmai előkészítő szakaszt és a kifejezetten szakmai képzésre koncentráló szakképzési szakaszt vezesse be. Az új képzési szerkezet következtében a világbanki szakközépiskolák első négy éves ciklusában megnőtt az általános képzés jelentősége, és megváltoztak az óratervek belső arányai a közismereti képzés javára. ... A közismereti tantervek először az Országos Közoktatási Intézettől rendelt a programiroda egy komplex közismereti tanterv-javaslatot, majd ezt megvitatták a világbanki szakközépiskolák tanárai, és különböző kifogásokra hivatkozva elutasították” (Liskó, I. (2001): Az új szakközépiskolai modell értékelése. Iskolakultúra, 11(3), 3-19., 5.,7.) Az OKI megbízásából a történelmi programon dolgozó tanári munkacsoport szakmai vezetőjeként készítettem ezt a tervet, amely a fenti ok miatt végül nem valósulhatott meg.

1. Olyan történelmi ismeretanyag összeállítása, amely a korábbiaktól eltérően nem egy társadalmi utópiából, hanem a jelen helyzetből kiindulva vizsgálja a múlt eseményeit, és amely mentes attól a mögöttes funkciótól, hogy egy aktuális politikai rendszer legitimálását szolgálja.
2. Azoknak a korszerű történelemdidaktikai elveknek és módszereknek a hazai meghonosítása, amelyek Nyugat-Európában az utóbbi évtizedekben terjedtek el, és amelyek meg tudták őrizni a történelem tantárgy hitelességét és rangját a modern társadalmakban is.
3. Megteremteni annak lehetőségét, hogy a történelmi műveltség szorosabban kapcsolódni tudjon a speciális szakmai ismeretekhez, ezáltal emelve mindkettő színvonalát és vonzóerejét. A kulturált és igényes munkavégzés erősen függhet a szakma iránti elkötelezettségtől és ebben a mainál sokkal nagyobb szerepet kaphatna az adott szakma történetiségének a megismerése. Másrészt sok esetben éppen a speciális szakmai érdeklődésen keresztül lehet valakit elvezetni a történelmi kultúra értékeinek a felismeréséig.
4. A differenciált képességfejlesztéshez szükséges feltételek megteremtése, illetve a pedagógiai követelmény érvényesítése. Ennek érdekében olyan tevékenység taxonómiák összeállítása, amelyek követelményrendszerként módot adnak a történelmi műveltség képesség elemeinek a pontos megragadására és értékelésére a tanulók teljesítményében.
5. A tantervekbe megfelelő időkereteket és döntési pontokat beépíteni ahhoz, hogy a pedagógusok alkotó szellemi ereje megfelelő teret kaphasson. Ezáltal módjuk legyen arra, hogy saját elképzeléseik is megjelenhessenek az általuk tanított történelmi ismeretanyagban.
6. A maiaknál nyitottabb és rugalmasabb szerkezetű történelmi tananyagrendszerek kifejlesztése annak érdekében, hogy a történelemórákon nagyobb teret kaphasson a médiumokból, történelmi folyóiratokból és könyvekből szerzett ismeretek feldolgozása és felhasználása.
7. Megfelelő feltételek és munkaformák kialakítása annak érdekében, hogy a gyakorló pedagógusok is aktívan bekapcsolódhassanak az országos szintű fejlesztési munkákba.
8. Biztosítani és támogatni azt, hogy alternatív fejlesztések is készüljenek a program keretén belül, ezáltal nagyobb választási szabadságot biztosítva a felhasználó iskoláknak.
9. A fejlesztési munkákkal párhuzamosan az új program bevezetéséhez kapcsolódó tanári továbbképzéseket úgy megtervezni és lebonyolítani, hogy eközben megismerhessék a fejlesztések aktuális problémáit is, így biztosítva a beavatottságukat ezen folyamatokat illetően is.
10. Kialakítani a taneszköz-fejlesztésnek azt az optimális gyakorlatát, amelyet a követelményekből kiinduló folyamatos problémamegoldás jellemez inkább, mint az öncélú újítgatás vagy a szürke rutin.

ÁLTALÁNOS CÉLKITŰZÉSEK

Tartalmak

Tervezett középfokú oktatási programunk ismeretanyagát a következő szempontok figyelembevételével kívánjuk összeállítani.

Továbbra is meg akarjuk tartani történelemoktatásunk azon hagyományát, amely a történelmi gondolkodás kialakításához és fejlesztéséhez kronologikusan rendszerezett és átfogó ismeretanyagot nyújt, s ezzel egyben általános tájékozottságot is biztosít a tanulók számára az emberiség múltjának jelentősebb korszakairól, eseményeiről és személyiségeiről.

A magyar történelem megismerésének előtérbe állítása mellett különös gondot fordítunk a hazai és az európai események összefüggéseinek bemutatására.

Kiegyensúlyozottságra törekszünk az emberek életét jellemző és meghatározó részterületek bemutatásában. A politika-, társadalom- és gazdaságtörténeten kívül megfelelő teret szeretnénk biztosítani az egyes korok művészetének, tudományos gondolkodásának és mindennapi életének a megismeréséhez is.

A sokoldalú történelmi szemlélet fejlesztése szempontjából lényegesnek tartjuk, hogy olyan témakörökkel is találkozzanak a tanulók, amelyek megközelítésmódjukban és az ismeretek rendszerezettségét tekintve eltérnek a hagyományos történelemtankönyvek logikájától. Olyan témákkal is, amelyek egy-egy történelmi jelenség vagy részterület több koron át való nyomon követésével alkalmat adnak a történelmi változások sajátosságainak és összetevőinek a megértéséhez. A másik oldalon viszont arra is szükség van, hogy egy-két alkalommal lehetőség legyen egyes történelmi korszakoknak a maguk teljes mélységében való feldolgozásában, illetve más korok viszonyaival történő összehasonlítására.

Biztosítani kell, hogy a jelent és a jövőt leginkább meghatározó történelmi események külön is feldolgozásra kerülhessenek nemcsak a képzés utolsó évében, hanem az első évtől kezdve folyamatosan.

A konkrét történelmi ismeretek megszerzésével párhuzamosan képet kell kapnia a tanulóknak a történettudomány sajátosságairól, módszereiről is, és némileg arról is, hogy a múltra vonatkozó ismeretek miként születnek, formálódnak és hatnak az emberi társadalomban.

A szakképzés és a közismereti oktatás összehangolása megköveteli, hogy végig gondolva azokat a munkaszerepeket, amelyek mint lehetőségek a tanulók előtt állnak, megjelöljük az általános történelmi műveltség azon területeit, amelyek fokozottabb ismerete elősegítheti az adott szakterületeken dolgozók munkájának eredményességét, sikerét. Így speciális kiegészítések tervezhetők meg és fejleszthetők ki az egyes szakmacsoportok számára történelemből is. Ennek középpontjában a tanulók által választott szakterület történeti fejlődése kell, hogy álljon. Az így kialakított ismeretanyag egyes részletei szervesen hozzáilleszthetők lesznek az általános részek témaköreire.

A tárgy jellegének megfelelően a tervezett történelmi ismeretanyag sokszínű és eklektikus. A tartalmakra vonatkozó fontossági sorrendet az eltérő jellegű témakörök közötti arányoknak kell kifejeznie.

Képességek

A történelmi képzés hatékonyságát és eredményességét a kiválasztott ismeretanyagon kívül nagyban meghatározza a tanulási folyamat minősége és kidolgozottsága is. A feldolgozandó tartalom által kínált oktatási lehetőségekkel gondosan összehangolt képességfejlesztésnek a következő célok megvalósulását kell elősegítenie a történelemórákon.

Nagyon sok feladat önálló végeztetésével a tanulóknak sokoldalú tapasztalatokra és képességekre kell szert tenniük azzal kapcsolatban, hogy mi mindenből és milyen módon lehet történelmi ismereteket meríteni. Ez az ismeret az elsődleges és a másodlagos ismeretforrásoknak minél szélesebb körét ölelje fel, természetesen azoknak az előtérbe állításával, amelyekkel a leggyakrabban találkozunk a mindennapi életben, illetve amelyek ismerete és használata a leginkább szükséges az önállótörténelmi ismeretszerzéshez.

Az ismeretszerzési tevékenységek gyakoroltatásával párhuzamosan különös gondot kell fordítani azoknak a gondolkodási képességeknek a fejlesztésére, amelyek a történelmi ismeretek megragadásához, megtanulásához, alkalmazásához, elemzéséhez és szintéziséhez szükségesek. Ezek teremthetik meg az alkalmazás legmagasabb fokának, a problémamegoldó gondolkodás kialakulásának a feltételeit. Ez a problémamegoldó gondolkodás a legjobbknál ki kell terjedjen a témához tartozó tények feltárásával kapcsolatos problémákra is. Olyanokra, mint például a forrásanyag hitelességének az értékelése; a különböző nézőpontok feltárása vagy az ismerethiány felismerése utáni tennivalók megtervezése.

Ezen a szinten már elengedhetlenné válik a magas szintű önműveléshez és önképzéséhez szükséges képességek kialakítása is. Az ezzel kapcsolatos tudás a legkönnyebben konvertálható a mindennapi életben és emellett olyan intellektuális beállítódást alakíthat ki, amely meghatározó lehet a személyiség fejlődésére is.

Éppen ezért megkülönböztetett figyelem és szakszerű igényesség kell, hogy jellemezze a pedagógusok munkáját e területen.

A személyiségfejlesztésben a történelemtanításra mindig is nagy feladat hárult. Az az emberkép, amit a történelemtanítás közvetít, és az a megközelítési mód, amellyel a tanuló az elmúlt korok embereinek világával kapcsolatba hozza, illetve ahogy ezekre reflektál, a diákok egész személyiségére kedvező és intenzív hatással lehet.

Elsődleges célunk az legyen, hogy a tanuló az emberiséget és az emberi viszonyokat résztvevőként értse meg, ez pedig azonosságtudatot, objektivitást és toleranciát feltételez. Az egyénnek a saját döntéseivel és a mások tetteinek az értékelésével kapcsolatos felelősségérzete ugyancsak növelhető az árnyalt megközelítéseket közvetítő történelemtanítással. Ez egyben a megfontolt ítéletalkotás iránti belső igényességet is fejlesztheti a fiatalokban. Természetesen a pozitív személyiségvonások kialakítása már nem egy-egy ismeretanyaghoz vagy tevékenységpushoz köthető feladat. A megoldás sikere az egyes történelemtanárak egyéniségén és belső értékein múlik elsősorban.

A történelmi tananyagrendszer szerkezetéről és tartalmáról

Az általános célkitűzésekben leírtak alapján készített tananyagrendszerünk két nagy részből áll: a megtanulandó ismeretanyagot tartalmazó tantervi tematikához az ismeretek elsajátítására és kommunikálására vonatkozó követelményrendszer kapcsolódik.

A tanterv évenkénti bontásban tartalmazza a feldolgozásra kijelölt, illetve javasolt témaköröket a hozzájuk rendelt óraszámokkal együtt. A követelményrendszer taxonimizált tevékenységrendszer formájában írja le azokat a képességeket és attitűdöket, amelyeknek kialakítása és fejlesztése a négyéves történelmi képzés feladata.

A tantervi tematika szerkezetének és ismeretanyagának megtervezése előtt a fejlesztési munkát vállaló pedagógusok a következőkben egyeztek meg.

1. Mivel a történelemoktatással szemben megfogalmazott jogos igények mind az elsajátítandó ismeretek, mind a fejlesztendő képességek és attitűdök tekintetében rendkívül sokrétűek, a tantervben megadott témaköröket három egymástól elkülönített, de egymást végső soron kiegészítő képzési cél szerint választottuk ki és csoportosítottuk:

a) Rendszeres áttekintés

(Rendszerezett és átfogó ismeretek elsajátítása az egyetemes és a magyar történelem jelentős eseményeiről és korszakairól.)

b) A jelen értelmezése

(Napjaink konfliktusainak, folyamatainak történelmi szemlélete.)

c) A változások megértése

(Azoknak a tényezőknek a tanulmányozása, amelyek egy bizonyos terület történeti fejlődésében szerepet játszottak.)

Ez a hármas tagolás egyben jól tükrözi a történelemtanuláshoz fűződő legfontosabb tanulói szükségleteket is.

2. A Rendszeres áttekintés című blokk a történelmi gondolkodás kialakulásához és fejlődéséhez szükséges ismeretanyagot és szemléleti keretet kell, hogy biztosítsa. A tényeket és összefüggéseket kronologikusan szerkesztve, az egyetemes és a magyar történelem eseményeit egymással párhuzamosan tárgyalva bontja ki. A hangsúly a hazai események minél pontosabb megismerésén és nemzetközi összefüggéseikkel együtt való megértésén van. A tematika tartalma megfelel a tervezett Nemzeti Alaptanterv előírásainak.

3. A világbanki projekt célkitűzései között az is szerepelt, hogy a szakképzés számára készülő új közismereti anyagok lehetőség szerint vegyék figyelembe az egyes szakmacsoportok sajátosságait, speciális igényeit. Ezt a történelem esetében a következőképpen látjuk megoldhatónak. A Rendszeres áttekintésben leírt tematika alapján, amely természetesen minden, a projektben részt vevő iskola számára kötelező, szakmacsoportonként készül majd egy-egy speciális modul. Ez az adott szakterület, illetve szakma múltját az általános történelmi ismeretanyaghoz szervesen kapcsolódva mutatja be. A speciális modulra fordított idő a Rendszeres áttekintés című tantervi keretnél feltüntetett óraszámokba értendő bele. Hiszen e modulokat nem valamiféle szorgalmi vagy kiegészítő anyagnak szánjuk, hanem úgy gondoljuk, hogy ez a tanuló számára előírt történelmi műveltség egyik meghatározó részét kell jelentse. Nem elkülönülve az általános ismeretektől, hanem azokat egy sajátos szempontból összegezve és alkalmazva.

4. A második blokk a történelmileg megalapozott jelenismeretet szolgálja. Az aktuális nemzetközi események történeti háttérének megismerését kívánja a történelmi képzés szerves részévé tenni. Hangsúlyozzuk, hogy nem az aktuálpolitizálás a célunk, hanem a jelen eseményeit közvetve vagy közvetlenül meghatározó történelmi előzmények feltárása a tanulókkal. Ezzel szeretnénk kialakítani bennük a történeti tényezők megismerésének az igényét a jelen eseményeinek megértéséhez és értelmezéséhez. A történelemtanulásnak ez a módja kihasználhatja és mozgósíthatja a tizenévesek természetes érdeklődését a jelenre is ható múltbéli események iránt. Ezenkívül lehetőséget teremt arra is, hogy a közvélemény (szülők, barátok, ismerősök stb.) körében élő történelmi eseményekre vonatkozó ismereteket és véleményeket felhasználja és összevesse a történelmileg igazolt tényekkel. Mindezen közben négy éven át folyamatosan fejleszthetők a tanulók azon ismeretei és képességei, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az iskolából kikerülve felnőttkorukban is képesek legyenek az önálló történelmi ismeretszerzésre az őket foglalkoztató kérdésekkel kapcsolatban.

A feladat jellegéből következően a tantervben ajánlott témák nem kötelező érvényűek és nem is töltik ki teljesen az ilyen tartalmú képzésre fordítható időt. A gyakorló pedagógusoknak felkészültségük, érdeklődésük és helyzetmegítélésük alapján maguknak kell dönteniük az adott évre kiválasztott témákról. A tantervben is szereplő témákhoz minta taneszközöknek és tanítási programoknak kell készülnie, amelyek segítséget adnak a történelemtanároknak ahhoz, hogy ennek az új típusú oktatásnak a módszereit elsajátíthassák és alkotó módon továbbfejleszthessék.²

5. A változások megértése című rész témáinak a kiválasztásában is nagyfokú szabadságot kell kapniuk a gyakorló pedagógusoknak. Az ide kerülő témák olyan történelmi ismereteket nyújthatnak, amelyek nem egy konkrét helyhez vagy korszakhoz köthetők, hanem a történelmi megértéshez szükséges általánosabb összefüggésekre és sajátosságokra hívják fel a tanulók figyelmét, például: Az orvoslás története, A család, Birodalmak felemelkedése és bukása, Az embert szolgáló energiák, A város a történelemben, A hírközlés története, Környezetvédelem és környezetpusztítás a történelemben, Európa történeti régiói stb.

A történelmi megismeréssel kapcsolatosan a tanulók elemi szükséglete, hogy az időben lezajló változásokat bizonyos részkérdések mentén is megragadhassák és értelmezhessek. A másik haszna az ilyen témáknak az, hogy általuk a legkülönbözőbb érdeklődésű tanulókhöz is közelebb lehet hozni a történelmi kultúrát. Arról nem is beszélve, hogy ezáltal a történelemtanárok speciális érdeklődési területei is jobban megjelenhetnek az iskolai oktatásban. Ennek pedig felbecsülhetetlen pedagógiai értékei lehetnek: a tanár fellianyozva, nagyobb kedvvel tanít; maga is tankönyv-, illetve taneszközkészítővé válik; a tanulók olyan személy által ismerhetik meg az egyes témákat, aki az átlagnál alaposabban beleásta magát a kérdés kutatásába, s így azt sokszínűen és felkészülten tudja tanítani.

Természetesen azonban itt sem pusztán arról van szó, hogy új témákat emelünk be a történelemoktatásba, hanem e témákon keresztül olyan megismerési képességek is fejleszthetők, illetve olyan szemléleti megközelítések is átadhatók, amelyeket a kezdetektől napjainkig

² Ilyen füzetek készületek is a Calibra Kiadó gondozásában. Szarka László: A közép-európai államok kapcsolatai; Soksevic Dénés: A délszláv háború; Gazdik-Lugossy: A közel-keleti válság; Magyarics Tamás: Az USA vezető szerepe a világon; Halász Iván: Oroszország megingott nagyhatalmi helyzete

egyenletesen haladó, a politikatörténetet középpontba állító régi típusú tantervekkel nagyon nehéz volt hatékonyan beépíteni az iskolai oktatásba.

Az előzőekből az is látható, hogy a témakörök kiválasztása és csoportosítása szerves egészet kell, hogy alkosson a történelmi képzés taxonomikusan szerkesztett követelményrendszerével. E követelményrendszer az alábbi struktúra szerint épül fel:

1. A történelmi-társadalmi ismeretforrások feldolgozása és készítése
2. A történelmi ismeretek megértése, rendszerezése és alkalmazása
3. A történelmi ismeretek, interpretációk értelmezése és értékelése
4. Önművelés, önképzés
5. A történelem tanulása során fejleszthető pozitív attitűdök és személyiségvonások

E követelményrendszer egymásra épülő tevékenységsorokon keresztül írja le azt a képzési folyamatot, amelynek megvalósulása a 4 éves történelemtanulás képességfejlesztő jellegét biztosíthatja.

Eredeti forrás: Kojanitz, L. (1992). Történelem. Iskolakultúra, 2(13-14), 102-115.